

Розділ 1

Тасмича поява гнома, або Зачарований хлопчик

Якщо поглянути на карту світу, то серед багатьох земель, держав, островів десь там височенько, аж на півночі Європи, можна помітити країну Швецію. А якщо пильніше придивитися до Швеції, то можна... ні-ні, не столицю углядіти, а уявити звичайне село.

Отож в одному такому селі жив хлопчик Нільс Гольгерсон — довготелесий, худорлявий, з кучмою русявого, як стигле жито, волосся. Був як і всі хлопчики: то ката за хвіст потягне, то півня скубне, то гусей передражнює, то індикові язика показує, то курей ганяє та ще й руками змахує, ніби той шуліка. Словом, умів бешкетувати, а от до науки здібний не був. Батьки аж непокоїлися — хоч би з сина не виріс невіглас, бо ж до книжок і не береться. Йому б усе, бач, байдики бити та на вулиці гасати.

Нільс Гольгерсон

Одної неділі батьки зібралися до церкви, а Нільсові того і треба. «От і добре, — міркував він, мало не скачучи од радощів, — хай ідуть, а я змайструю рогатку. Начувайтесь, горобці! Та що там рогатка — візьму он татову рушницю та й стрельну! І нічого мені за це не буде!»

Щойно він так подумав, як ось почулося:

— Якщо не йдеш із нами, то сиди вдома і книжку читай!

— Гаразд! — неохоче озвався Нільс, а сам подумав: «Гм, так, ніби знають, що я не збирався ту книжку до рук брати! Та нехай — візьму її та й розгорну серед столу, наче справді читав».

А мама, взявши татка попід руку, кинула вже з порога:

— Коли повернемось, ти перекажеш усе прочитане! А в книжці двадцять сторінок!

«От халепа! Я ж лише подумав, а вголос нічого не бовкнув! Невже вона мої думки знає? О-о-ох, доведеться-таки читати...» — зітхнув Нільс і гукнув навздогін:

— Авжеж, матусю, перекажу!..

Двері зачинились, рипнула хвіртка, і хлопчик зостався на самоті.

Сидів собі та й гірко чухав потилицю: «Еге, пішли й, певно, тішаться, що оце влаштували мені науку. А я мушу сидіти та мордуватися над книжкою...»

Проте батьки зовсім не тішилися з того, а, як і кожні

тато з мамою, сподівалися, що з їхнього хлопця вийде щось путяще. Матуся не раз жалілася чоловікові:

— От якби наш Нільс став м'якосердішим! Бо такий уже халамидник росте, що годі й казати! Скоро й індики полетять у вирій од нас, аби лиш він їх не зачіпав...

А тато пригортав дружину й собі примовляв:

— Та, може, він ще переросте і облишить витівки. Шкода, що вчитись не хоче. Бо куди ж йому неписьменному в цьому світі? Його й кури засміють, що такий нетямущий!..

Нільс тим часом вагався, читати книжку чи ні. А тоді таки зважився, розгорнув посередині, де був найбільший малюнок, і заходився водити пальчиком по рядках.

Надворі ж поволеньки прокидалася весна: земля умивалась дощиком, дзюрчали струмки, розпускалися бруньки, цвірінькали пташки, зі шпарин підвіконня виповзали крапчасті сонечка. У хліві час від часу ревли корови, мріючи про зелені луки, а в загороді гелготали гуси. Уся природа неначе сама промовляла: незабаром усе зацвіте, потерпів ще трохи.

По-недільному прибрану хату вже сповнювала березнева теплість, заколисуючи Нільса. Читання, як виявилось, справа доволі марудна й нецікава: літери всі схожі, писані чорні по білому, хіба що в різному порядку, тому й слова виходять, бачте, різні. От водив-водив він по рядочках, а дощ у шибку так приємно стукотів, що хлопчик незчувся, як задрімав. «Нізащо не засну! — вперто відганяв він сон, силкуючись розтулити повіки. — Ну ще хоч одне речення, ну хоч один рядоч...» І мало-помалу голівка його схилялася щораз нижче, нижче, аж поки не торкнулася м'яких сторінок.

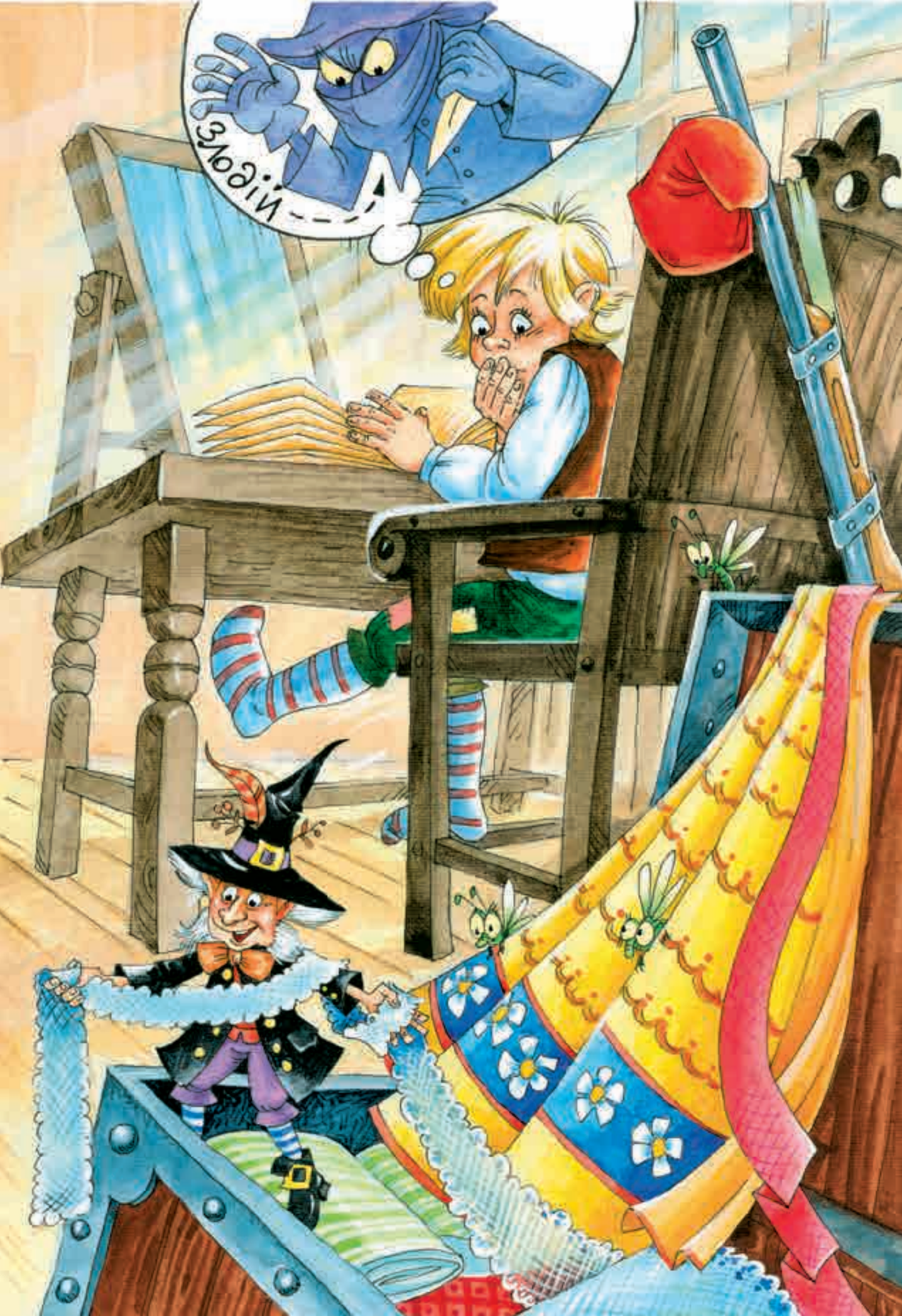

Хтозна, чи довго спав хлопчик, чи недовго, а збудив його якийсь шурхіт поза спиною. Він сіпнувся, підвів важку од сну голову й побачив у дзеркалі на столі півкімнати: полицку з мисками, двері й стару скриню, що повніла всіляким матусиним начинням. Утім, нічого дивного, що у дзеркалі відбивається кімната. Його вразило дещо інше: величезна дубова мамина скриня відчинена! От лихо!.. Адже до цієї скрині, у якій зберігалися святкові мамині гаптовані сукні, прикраси, гарне взуття, капелюшки, хустинки та ще всіляка всячина, нікому не дозволялося зазирати!

Нільс ніяк не міг збагнути, як же воно так сталося, що скриня відчинилася. Він уже й очі потер, і по щоках себе поплескав, а тоді нарешті відвів погляд од дзеркала й озирнувся — а скриня й справді відчинена! Хто ж таке накоїв, адже в хаті нема нікого, крім нього! Під сорочкою пробіг холодок: а що, як тут злодій?! Такий великий, лютий-прелютий, весь у чорному та ще й із ножем! Певно, подумав, що у скрині якісь скарби, та й відчинив її. А там несподіванка — жіноче вбрання! Певно, той злодій розлютився ще дужче від такої знахідки. Хлопчик аж зіщулився, наче грабіжник заніс уже над ним важке ручище і ось-ось рубоне...

Уявивши таку моторошну пригоду зі злодієм, хлопчик уже збирався тишком сповзти зі стільця, аби зачинити скриню, коли враз його погляд упав на дзеркало. Краєчком ока він помітив, що на скрині майнула якась чорна тінь. За мить вона вималювалася чіткіше, і Нільс збагнув: це ворушиться щось живе. Тінь вовтузилась, вовтузилась, коли раптом з-під гаптованих маминих суконь вигулькнув кумедний капелюшок і на краю скрині всівся справжнісінький... гном! Оце так — гном, як у казках!

Гнома Нільс зовсім не злякався — це ж вам не грабіжник із ножем. Це був маленький, завбільшки як долоня, пристаркуватий чоловічок, личко у зморшках, сиве волосся, гострі очиці. Вбраний він був, як і кожен гном: гарний крислатий капелюх, мереживний комірець, лаковані черевики із блискучою пряжкою, широкі штанці, чорний піджачок (чи то пак каптан, бо це ж у людей піджаки, а у гномів наче на вигляд те саме, тільки називається каптаном). Пишний костюм доповнював ошатний бант, що робив того гнома неабияким модником.

Гном, звівши ноги зі скрині, дістав із маминих «скарбів» мережану стрічку і заходився її зачудовано розглядати. Він і так, і так прикладав її до себе, міркуючи пустити на обновку. Чоловічок так захопився примірянням, що зовсім не помітив, як хлопчик прокинувся. А той тим часом уже опанував себе і, недовго думаючи, вирішив утнути із гномом якусь штуку. От якби накрити його кришкою: клац! І все, попався, голубе, сиди тепер у сукнях, примірай стрічки. Але... що ж далі з ним робити? Торкатися гнома рукою хлопчик боявся, бо це ж таки щось чарівне — хтозна, що з долонею може статися. Ще, боронь Боже, прилипне до нього, і носися тоді з тим гномом, як із писаною торбою.

Зиркнувши скося на стіну, Нільс помітив сачок для метеликів, який з минулого літа нудився без діла на цвяхові. Ох, скільки ж метеликів, бабок, жуків та мушви стали Нільсовими бранцями влітку й гідно поповнили його засушену колекцію в дерев'яному ящику! А тепер до них може додатися й живий

гном. Неймовірно — це ж такої знахідки ні в кого не буде, його колекція стане відомою не те що на все село — на всю Швецію!

Нільс умить зірвав сачок із цвяха, прожогом майнув на той край кімнати й накрив ним край скрині. Під сітчастим ковпаком борсався маленький чоловічок, а хлопчик мало не скакав, радіючи від такого влучного нападу. Подумати тільки: він спіймав гнома! Нільс одним рухом перекинув сачок, і бідолаха опинився на дні. Метушився, щось перелякано бубонів, чіплявся пальчиками за дірочки сітки, силкуючись підлізти вище, та все марно.

І тут хлопчик розгубився: а що ж далі робити з тим гномом? Не сидіти ж так до вечора, поки батьки прийдуть із церкви. Поки він міркував, час від часу струшуючи сачок, щоб його бранець не дістався до обідка, гном звів брови дашком та й ну бла-гати:

— Нільсе, любий, чуєш? Відпусти мене... — просився він. — Я ж тобі стільки добра зробив!

— Овва! Якого ще добра? — здивувався хлопчик.

— А ось, наприклад, коли ти, пишучи, заляпав зошит у чор-нило. Я тоді навмисно перекинув чорнильницю, аби матуся по-думала, що то само так трапилося. Або коли ти надбив оту вазу, пам'ятаєш? Я цілісіньку ніч приклеював уламок, щоб тобі не перепало. Ну, Нільсе, пусти мене...

Хлопчик мовчки хилитав сачок. Аж тут знов почулося:

— Нільсе, відпусти, га?.. Я тобі старовинну срібну монету дам... Та ні — золоту!

Чухаючи потилицю, Нільс замислився над пропозицією і перестав струшувати сачок. А гном тим часом видряпався аж до обідка. Раптом Нільсові спало на думку, що гном може зроби-ти для нього й щось більше, аніж дати якусь там монету (бо як же тоді батькам поясниш, де її взяв?). От, приміром, хай гном зробить так, що Нільс запам'ятає все в тій книжці. Мама з татом питають, а він знає геть усе, навіть що на якій сторінці описа-но. Як же він раніш до цього не додумався? Ох і йолоп!

Щойно він розтулив рота, аби висловити таке просте бажан-ня, як гном, ставши ногами на обідок, вліпив Нільсові такого ляпаса, що світ йому закрутився і його відкинуло на долівку.

Пролежав Нільс довгенько, поки у вухах затихли джмелі, а з-перед очей позникали метелики. Отямившись, він роззирнувся довкола: сачок на стіні, скриня зачинена, ніде нікого... А він лежить долі. Що ж таке трапилось? Може, він читав-читав та й заснув, а тоді гепнувся додолу? І, мабуть, ударився щокою, бо вона так палала, наче від добрячого ляпаса... Авжеж, ляпаса!.. Його ж ударив гном, який бозна-де дівся! «Ой, котра вже година? — тручи щоку, спохопився Нільс. — Я ж іще нічого не прочитав. Мої батьки не повірять ні в якого гнома!»

Струснувши головою, Нільс попрямував до столу. Ступав і ступав по підлозі, та все ніяк не міг дійти. «Це, певно, від запаморочення я так повільно плетусь», — подумав він, не підводячи голови. Біля стільця він задер голову і зчудувався: що ж таке скоїлося зі стільцем та столом? Вони такі велетенські! Чи це гномові витівки, чи марево яке? Насилу видершись на перемичку між ніжками, хлопчик відхекався, а тоді взявся залазити на саме сидіння. Відтак по підлокітниках дістався й до столу та книжки. А з книжкою що за дивовижа? Вона лежала, наче наповнена паперовими простирадлами. Літери виглядали горобцями на білому снігу. Щоб прочитати бодай рядок, треба було ступати по рядку — де вже там пальчиком водити! Чудасія та й годі.

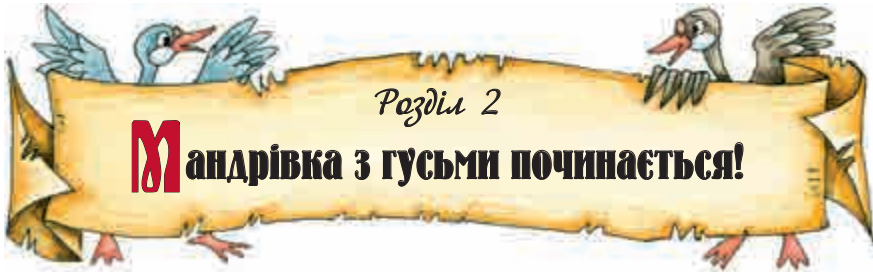
Утомившись ходити по рядках, він роззирнувся і побачив у дзеркалі малесенького чоловічка в сорочечці та штанцях. «Оце так! Еге, ще один гном, та ще й на мене схожий! Ну, тепер я вже мудріший буду, не випущу нізащо!» Та ось Нільс помітив, що гном у дзеркалі передражнює його. «Ти диви який затятий, ще й дражниться! Ось я тобі... — пригрозив йому Нільс кулачком. — Знатимеш, як глузувати!» Але той чоловічок миттю пригрозив так само. Тоді Нільс скривився, показав язика, вишкірив зубенята, розкуйовдив на собі волосся, проте... гном навпроти нього точнісінько повторив усі його рухи. Нільс не втримався й забіг за дзеркало, аби подивитися, чи не сховався гном за ним, але нікого там не знайшов.

Ставши знов перед дзеркалом, він здригнувся од страшної здогадки: його зачарував гном! Той малесенький чоловічок у дзеркалі, схожий на нього, — це він сам!

ІЛИ-БУЛИ
БАБА З ДІМ,
В НИХ ВІСІМ
ГІДНИХ ОЛІВ
І ОД ДИНА

КРОВА, ЯКУ
ЗВАЛИ КВІТКА
НА ЩАСТЯ, ВО-
НА ДУЖЕ ГАРНО
ДОІЛАСЯ. МОЛ
КА ВИСТАЧА

Нільсові все ж таки не вірилось, що з ним скоїлося таке лихо. Тепер він став гномом! «Може, я ще сплю і мені все це сниться? — думав він. — Ось ущипну себе добре і прокинусь!» Та скільки не щипав себе хлопчик, скільки не колов, скільки не заплющував очі — де там! Це не сон...

Із дзеркала на нього дивилося знайоме веснянкувате обличчя. Авжеж, це його русявий чуб, що лізе в очі, його сорочка, тільки все це маленьке, латочка на коліні крихітна, за шкарпетки годі й казати — смужечок на них і не розгледити.

Стояв-стояв він навпроти дзеркала, час минав, та нічого не змінювалось. «Певно, розлютив я гнома, що він так мене зачарував, — вирішив Нільс. — Треба зараз же його знайти й помиритись!»

Злізши з височезного столу, він узявся нишпорити по всіх закутках, зазирнув навіть до щурячої нори.

— Гноме! Гно-о-оме! — гукав він. — Де ти? Пробач, я більше не бу-у-уду!..

Та щуряча нора тільки моторошно відлунювала. Нільс подумав, що гном вискочив надвір або сховався в хліві, тож попрямував до дверей. Він геть забув, що йде в самих шкарпетках, бо ж дерев'яні черевички звечора стояли в сінях¹.

«А що ж мені взути, коли я став таким маленьким?» — стрельнула йому думка. Добре, що двері були прочинені, тож він проліз крізь щілину в сіни й завмер: там стояла пара дрібненьких дерев'яних черевичків! Отже, капосний гном усе передбачив і зачарував навіть черевички. Але ж це означає... означає... що Нільсові доведеться ще довго ходити зачарованим!

¹ Сіни — невеликий коридор у сільській хаті.

Сльози от-от ладні були покотитися по щічках, та хлопчик вирішив ще перевірити хлів. На ґанку чистив пір'ячко горобець. Угледівши малюка Нільса, він так і завмер із пір'інкою в дзьобі.

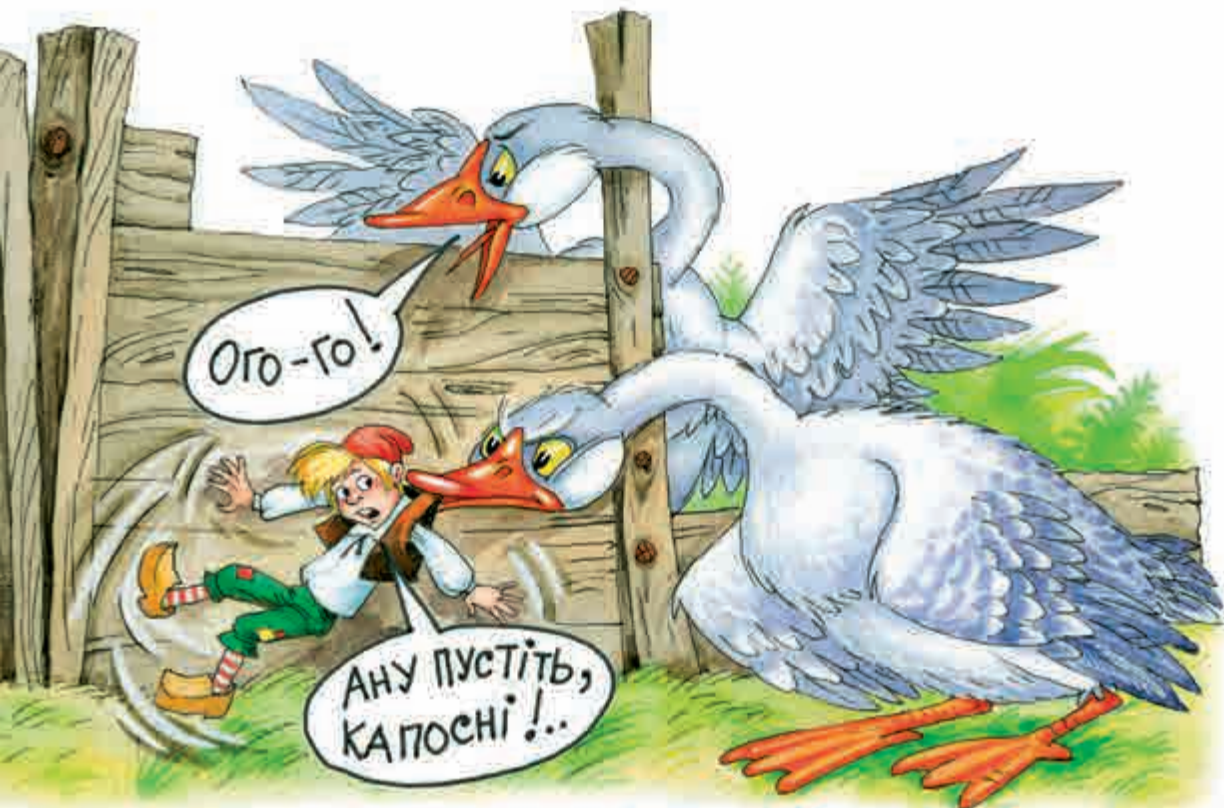
— Цвірінь-цвірінь! Дивіться, всі птиці-ці, на Нільса! Ці-цікаві новини на ці-цілий двір! Тепер він не більший від горобців-ців! — зацвірінькав він, навіть не спурхнувши з місця.

Нільса це неабияк образило.

— Ось змайструю рогатку й стрельну в тебе! — пригрозив кулачком, бо це ж сьогодні він збирався поганяти горобців.

Але горобця такі погрози зовсім не злякали, якраз навпаки — розвеселили, хіба ж йому щось вдіє хлопчик-гном? І враз горобець наїжачився, підстрибнув до малого й цвірінькнув прямо в обличчя. Хлопчик злякався, збіг із ґанку, і раптом його осяяло: «Що ж це таке? Я тепер розумію мову птахів? О-ох, це вже точно я став гномом!»

І Нільс, похнюпившись, побрів до хліва повз загороду. Раптом почулося:

— Ку-ку-рі-ку! Кури! Кури! Ку-ку-рі-кури! Ску-куріше сюди! Який ку-ку-ріку-кумедний Нільс! — репетував півень. — Це йому за те, що скуб мене за гребінь!

— Ко-ко-ко! — сокорили, збігаючись, кури. — Ко-кому ж це вдалося отако-ко вко-ко-ротити тебе? Отако-ко тобі й треба!

— Ого-го! Ви тільки погляньте на нашого-го гу-гусопаса! Га-га-га! — гелготіли гуси, змахуючи крильми та витягаючи з подиву довгі шиї. — Тепер уже не га-га-нятиме нас!

Не стерпівши такого глузування, хлопчик схопив камінця й пожбурих у пташине збіговисько.

— Ану цитьте, капосні! Ти диви, як розходилися! — сварив він їх.

А їм не те що байдуже, мало того — якась гуска навіть схопила його дзьобом та й ну телпати! Нільсові закрутився світ: і хлів, і загорода, і глузливе птаство, і хата. Все танцювало у якомусь вихорі, і квоктало, і кукурікало, і гелготало... Раптом крізь круговерть Нільс угледів злякані гусчині очі. Вона похапцем поклала додолу хлопця й почалапала в загороду, за нею по-

дався й увесь довгоший гурт. Кури враз понахилялися, вдаючи, ніби ретельно вишукують у відталій землі хробачків. Нільс і сам злякався: чого це його раптом облишили? Ледве повернув затуркану голівку — а тут де не взявся кіт Мурчик. Ага, он воно що! Нільс дуже зрадів йому: може, кіт бачив десь гнома?

— Мурчику, любий, ти гнома тут ніде не бачив? Такого малого-малого, з капелюхом?

Кіт і вусом не повів. А Нільс знову:

— Мурчику, ти ж напевно знаєш, де він ховається!.. Ну скажи мені, будь ласка...

Кіт підійшов ближче, всівся поважно, обгорнув лапки пухнастим хвостом, примружився. Чорне хутро вилискувало на весняному сонечку.

— Авжеж, я знаю, де він ховається! Ще б я не знав-няв! — гордо мовив Мурчик. — Та от питання: чи захочу я тобі розказати?

— Ти мусиш мені розказати! Допоможи мені! — скрикнув Нільс. — Чи тобі не видно, що гном зачарував мене?

І враз блиснули два хижі зелені вогники.

— Няв! А за що ж тобі допомагати? — визвірився Мурчик, показуючи білі ікла. — Може, за те, що ти тягав мене за хвоста?

Нільс розлютився не на жарт.

— От зараз як потягну, щоб не був таким мудрим! — стиснув кулачки хлопець і вже кинувся на kota.

Що тут скоїлося з поважним Мурчиком! Спина вигнулася колесом, чорне хутро стало дибки, банькати очі запалали, хвіст наїжачився. Кіт пронизливо зашипів. Нільс, забувши, що малий, ступнув уперед. Та Мурчик скочив до нього, умить перекинув на спину й притиснув до землі лапищем. Раптом хлопчик відчув, як крізь сорочку в нього вганяються котячі пазурі. Хлопчикові й серце у п'яти заскочило, і він насилу покликав на допомогу:

— Рятуйте!.. Ой... рятуйте мене!..

Але ніхто так і не прибіг на допомогу. Кіт примружився, втягнув пазурі й гордовито муркнув:

— Ну, цього разу досить. Відпущу тебе лише заради твоєї добросердої матінки. Це я так — аби провчити тебе, щоб ти знав, хто з нас сильніший.

І, гордо задерши хвоста та блиснувши проти сонця хутром, Мурчик подався з двору.

Від подиву Нільса аж заціпило. Ошелешений, він так і добрів до хліва, де мирно жували сіно три корови. Угледівши малюка, вони зчинили такий тупіт та рев, наче їх там стояло тридцяттеро. Згадавши, як парубійко нацьковував на них собак, корова Квітка заревіла:

— Му-у-у! По-моєму-у-у, є правда на світі! Гляньте, який він малий! Ось лиш підійди, я тебе так хвицну, що добре запам'ятаєш!

— Ходи до мене — я тебе на роги підніму-у-у! — пригрозила Лілея. — Я добре пам'ятаю, як ти мені осу до вуха запхав.

Аж тут і Зірка озвалась:

— А як жбурляв у мене черевиком? А маму-у-у свою скільки не слухався? Ось я покажу йому-у-у, де раки зиму-у-ують!

Нільс уже сто разів пожалкував, що кривдив худобу. Та щойно він розтулив рота, аби сказати про це та спитати про гнома, як корови так затупотіли, що аж солома хмарою злетіла вгору. Злякавшись та струсивши з себе солому, яка тепер була завбільшки з очерет, Нільс вислизнув із хліва.

Зажурившись, Нільс побрів до паркана, оповитого ожиною й терном. Він насилу вибрався на нього, сів і зажурено поглянув на дорогу. А що буде, коли він уже ніколи-ніколи не стане великим? От батьки сьогодні здивуються, побачивши його таким! Мама, певно, зомліє, а тато... Та що там батьки — вся околиця збіжиться повитріщатися на таку дивовижу. Еге ж, не щодня таке можна побачити! А може, його ще й за гроші показуватимуть, наче якесь звірятко, щоб... щоб якое заробити. Бо тепер він уже не помічник!

— Ні! Тільки не це! — скрикнув уголос хлопчик, мало не гепнувшись із паркана. — Я не дозволю на мене витріщатися!

І раптом він збагнув усе лихо: тепер він не гратиметься з іншими дітьми, не вчитиметься, не працюватиме і, зрештою, не успадкує батьківську садибу. Та й яка садиба може бути, коли теперішнім житлом для Нільса може стати хіба що щуряча нора. Він зітхнув і поглянув на хлів, під порогом якого чорніла дірка — домівка щурів. Авжеж, тепер його може образити кожна муха, годі й казати про павуків та решту комахок.

А комашня, відчувши весну, вже вистромляла свої вусики зі шпаринок, тим паче що дощ ущух і надворі стояла напрочуд гарна погода. Дзюркотіли струмочки, поповнившись дощиком, щебетали пташки, а бруньки, які зараз були завбільшки з Нільсову долоню, збиралися випустити зелененькі паростки. Здавалося, усе раділо, і тільки Нільс мало не схлипував.

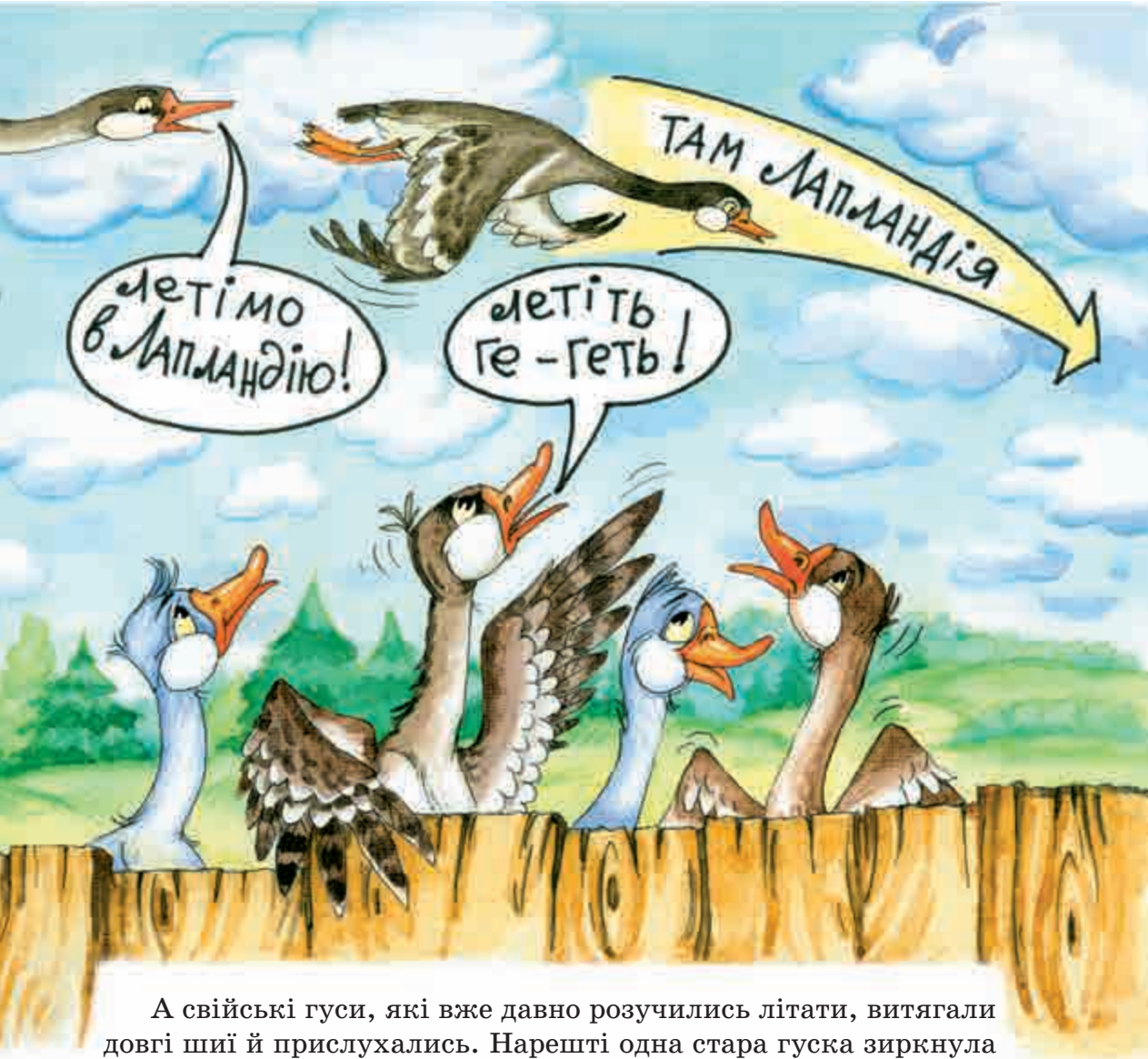
Раптом звідкись із неба долинули крики. Нільс задер голову й угледів височенько попід кучерявими хмарами клинець диких гусей, що прямували на північ із теплих країв. Сьогодні зранку вже один табун пролетів, а це ще один прямує додому, дочекавшись весни.

— Летімо з нами! Летімо на північ! — гукали вони, змахуючи крилами.

Веселе птаство щось цвірінькало у відповідь — мовляв, нам і тут добре, самі летіть. Та ось дикі гуси угледіли на Нільсовому подвір'ї свійську птицю і загелготали:

— Га-га-га! Летімо з нами в го-го-гори! Летімо в Лапландію!¹ Ну чого-го стоїте, га?

¹ Лапландія — край, який лежить, зокрема, на півночі Швеції.

А свійські гуси, які вже давно розучились літати, витягали довгі шиї й прислухались. Нарешті одна стара гуска зиркнула на клинець і мовила зневажливо:

— Нам і тут непога-га-гано!

Тим часом дикі гуси так легко махали потужними крильми, наче пливли в повітрі, а гуси в загороді заздро спостерігали за ними. «От нам би так, — думалося їм. — Та де там! Ми вже не того роду, що ці хвальковиті красені...» Та вголос ніхто не смів таке промовити. І лише коли клинець, пролітаючи над самим подвір'ям, знов загелготів, стара гуска зіскочила з гнізда й наїжачила пір'я.

— Летіть ге-геть! У го-горах холодно, а в нашій заго-го-городі тепло! — гукнула вона навздогін, а вся її свійська гусяча рідня замахала крильми на знак згоди.